

A fogyatékos test ábrázolása a művészetekben

Artistic imaging of disabled bodies

Zimonyi Nóra, PhD hallgató
Semmelweis Egyetem, Pető András Kar
zimonyi.nora@semmelweis-univ.hu

Initially submitted January 15, 2023; accepted for publication March 11, 2023

Absztrakt:

Evolution of specific body images may also be interpreted as a social progress. By social injustice, we perceive disabled bodies as a failure. Fortunately, and according to our hope, we are at the beginning of an evolution imaging disabled bodies in many versions, which may close the gaps in the society.

The aim of this study was to map the artistic presentations which help to lessen the distance toward disabled people. There are emphasized the phenomenon of “being visualized” by specific arts like paintings, photography, the fashion industry and some NGO’s activities in our pseudo-perfect world.

Kulcsszavak: fogyatékos test, testkép, művészetek

Keywords: disabled body, body image, arts

Bevezető *„A szépség mindenhol ott van, nem rajta múlik, ha nem látjuk meg.” A Rodin*

A testkép nagyon fontos abból az aspektusból, hogyan érzékeljük és értelmezzük saját és mások testi jellemzőit. A testkép számos társadalmi és kulturális kérdést felölel. Ma az imázsvezérelt fogyasztói kultúra világában élünk, ahol a testképnek hatalmas szerepet tulajdonítanak. A test árucikké vált a fogyasztói társadalomban, más fogyasztási cikkekhez hasonlóan ebből is mindig új, frissített termékekre van szüksége és mindig az a jó, amit a média is mutat.

Ezen aspektusok mentén felvetődik a kérdés, hogy napjainkban mennyire és milyen módon jelenik meg a fogyatékos testábrázolás. Többek között a festészen, a fotó- és filmművészen a divat világán keresztül mutatja be a cikk, a teljesség igénye nélkül, hogy napjainkig milyen formában és mértékben jelent meg a fogyatékoság a művészetekben.

Festészet

A reneszánsz korába visszatérve, a németalföldi festő, idősebb Pieter Bruegel (1525-1569) több műve is megjeleníti a testi fogyatékoságot. A Nyomorékok (1568) című képén¹ - egyes elemzők szerint a lepra következtében (Brody, 1974) - végtagvesztett emberek láthatók. (1. ábra)

¹ Id. Pieter Bruegel: Nyomorékok (1568, Musée du Louvre, Párizs)

Az emberi természet két szélső állapotát bemutató, Farsang és böjt harca (1559) című képén² szinte patológiai pontossággal mutatkoznak meg az egyes testi betegségek. Az orvosi szaknyelv explikálásában például a következők figyelhetők meg pl.: a csonka lábú és karú fiatalember lehetséges, hogy thromboangiitis obliterans [férfiaknak, leggyakrabban az alsó végtagokon mutató elzáródásos gyulladásos gyulladással járó általános érbetegsége] következtében vesztette el testrészeit. A földön csúszó-mászó asszonyt egész sor nyavalya sújtja: az alsó végtagok amyotrophiája [izomsorvadása], ínsorvadás, muscularis hypotonia [izomgyengeség], a nagylábujj atrophíája [sorvadása], csontfejlődési zavarok.³ (Torrilhon, 1973)

Bruegel festményének mondanivalója napjainkban is helytálló lehet, a huszonegyedik század embere is felismerheti a saját világának visszatükröződését. (1. ábra)

1. ábra Balra: Pieter Bruegel: Nyomorékok (1568). Jobbra: Pieter Bruegel: Farsang és böjt harca (1559)

A fogyatékoság művészi ábrázolása gyakran az alkotó sorsközösségére vezethető vissza. A művészettörténet neves alakjai közül meglehetősen sokan szenvedtek valamilyen betegségtől vagy rendelkeztek valamilyen sérüléssel.

A modern művészettörténet egyik emblemikus alakja Frida Kahlo (1907-1954). Gyermekbénulásban megbetegedett hatéves korában, jobb lába deformálódott. Egy utcai balesetben súlyosan megsérült a gerince és két évig szoros fűzőben élt. Testi állapota – amely erősen hatott magánéletére, szexuális kalandjaira is – gyakran jelenik meg önarcképein (Collins, 2019). Több mint 150 önarcképet festett, ezek közül nem egy meglehetősen nyíltan ábrázolja testi kiszolgáltatottságát. Ez látható az 'Eltört gerincoszlop'⁴ című képén is. (2. ábra)

² Id. Pieter Bruegel: Farsang és böjt harca (1559, Museum Kunsthistorisches, Bécs)

³ https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OK_1973_069_070/?pg=16&layout=s

⁴ Frida Kahlo: 'Eltört gerincoszlop' (1944, The Museum Dolores Olmedo Patiño, Mexikóváros)

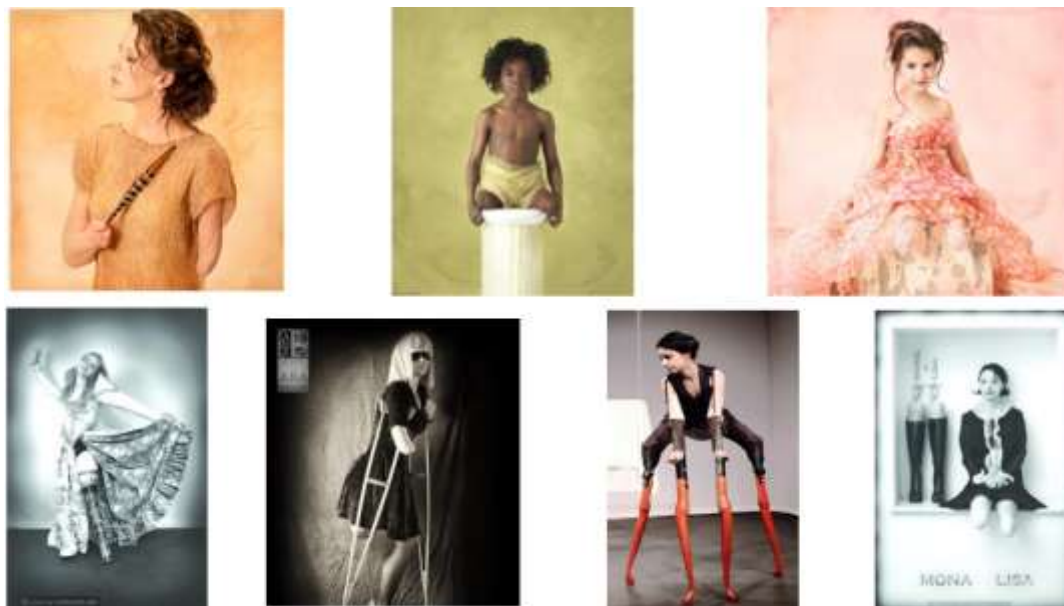
2. ábra Balra fent: Frida Kahlo: Eltört gerincoszlop (1944), balra lent: Frida Kahlo: Önarckép dr. Farill portréjával (1951), középen: Frida Kahlo: A remény fája, tarts ki! (1946), jobbra: Frida Kahlo: Marxizmus egészséget ad a betegeknek (1954)

Fotóművészet

A New Yorkban élő, ausztrál származású Anne Geddes számos díjat nyert, mind ikonikus fotóival, mind emberbaráti szerepvállalásaiért és adományaiért. A fotográfiai elit nemzetközi csoportjába tartozó Anne képei egyedülálló módon örökítik meg a gyermekek szépségét, tisztaságát és sebezhetőségét (Geddes, 2003). Témái közé tartozik továbbá a Meningococcus betegség is, melynek tudatosításának globális nagykövetéjévé vált. 2013-ban készített sorozatot a betegség által érintett családokról és gyermekekről, így tisztelegve a túlélők előtt (3. ábra). A Protecting Our Tomorrows: Portraits of Meningococcal Disease kampány számára 15, agyhártyagyulladást túlélő gyermekről készített fotókat⁵.

Gerhard Aba (1954) osztrák fotóművész művein keresztül nemcsak oda lát, ahonnan mások igyekeznek elfordítani a tekintetüket, hanem a figyelem középpontjába emeli a szokatlant és a láthatatlant. Művészi szemléletben ábrázolja képein a női amputált testeket (Aba, 2008). A végtaghiányokat kendőzetlenül, nem rejtegetve mutatják fotográfiái. Ebben a végletekig az ép testet idealizáló nyugati társadalomban, ahol a fogyatékos test mindig vagy túl testszerű, vagy nem eléggé az, Aba ikonikus módon örökíti meg a kamerájával a „MÁS”-t. Esztétikus, izgalmas fétisfotói a fogyatékos és a szexualitás tabutémáit egyesítik (Hernádi, 2009). (3. ábra)

⁵ <https://www.annegeddes.com/galleries>

3. ábra Felső sor: Anne Geddes fotósorozata a Meningococcus témában.
Alsó sor: Gerhard Aba fotósorozata amputált nőkről

Filmművészet

A média – így a film és a televízió - társadalomformáló hatásában senki sem kételkedik. Nagy felelősséggel jár a másság, legyen szó azonos nemű kapcsolatokról, különböző vallási, nemzeti, etnikai csoportokról, kisebbségekről stb. bemutatásáról, ábrázolásáról. A teljesség igénye nélkül, de mérföldkönek számító filmek érintésével járjuk most körbe a fogyatékos mozgóképi ábrázolását. Szerencsére napjainkra már a fogyatékos életet kellő érzékenységgel mutatja meg számos film, ha ez még a kezdetekben nem is volt így. A korai mozifilmek gúny tárgyává tették és humorforrásként ábrázolták a fogyatékos életet.

1898-ban került bemutatásra Thomas Edison *The Fake Beggar* című fekete-fehér, rövid némafilmje. A film egy vak, láb nélküli koldusról szól, akiről kiderül, hogy valójában impostor, ezért végül elmenekül a rendőrök elől. A *The Hunchback brings luck* (1908) és a *The Cripple's Marriage* (1909) hasonlóképpen jelenítette meg a fogyatékos életet.

A társadalom, a testileg eltérők irányába tanúsított negatív hozzáállását mutatja be David Lynch filmje, *Az elefántember* (1980), amely igaz történetet dolgoz fel. A „mást” legtöbbször gyanakodva, bizalmatlanul és gyakran gyűlölködve fogadja az emberiség. A mű John Merrickről szól, aki Próteusz-szindrómában szenved, melynek jellemző tünete a bőr-, csont-, izom- és más szövetek túlnövése a kor előrehaladtával, ezáltal súlyos, a legtöbbször aszimmetrikus deformáltságot létrehozva a beteg testén. A film a folyamatos izoláció tragédiáját mutatja be, ahol egy ember csak ember akar lenni, jobb sorsra vágyva egy elutasító világban.

Christy Brown (1932-1981) önéletrajzi ihletésű regénye szolgáltatta az alapját *A bal lábam* című film (1989) elkészítéséhez. Christy agyi bénulással született, melynek következtében - a

bal lábát kivéve - mindene részlegesen vagy teljesen lebénult. Mivel a fiú nem nagyon tudott kommunikálni, sokáig értelmileg is visszamaradottnak gondolták, míg egy napon krétát véve a lábujjai közé elkezdett írni. A film fő mondanivalója, hogy nem szabad külsőségek alapján megítélni valakit, bénultság ellenére is lehet emberként bánni másokkal, valamint, hogy soha nem tudhatjuk kiben mi rejtőzik, hisz Christy is minden nehézsége, „hátránya” ellenére kiemelkedő művészi teljesítményre volt képes.

Fordulópontként tekinthetünk a 2011-ben megjelent, szintén igaz történet alapján készült *Éltrevalók* című mozifilmre. A változás, amit hozott ez a film, hogy a humor eszközhöz nyúl és így kapunk egy filmdrámát, ami vígjáték is egyben. Ez az alkotás az önzetlenség, a segíteni akarás, az életszeretet legegyszerűbb megjelenítése, ahol a két főszereplőnek, a balesetben lebénult milliárdosnak és a nyers modorú ápolónak kölcsönösen szükségük van egymásra. Előbbi az ápoló hatására megérti, hogy élhet még teljes életet, utóbbi pedig ráébred, hogy rendbe kell tennie az életét. A film egy olyan élményt nyújt, hogy azt érezzük, valami olyat látunk, ami igazi, eredeti, valós érzésekkel teli és új világot nyit meg számunkra.

A filmművészet számos további igaz történetet dolgozott fel, melyekben főszerepet kap a fogyatékos test ábrázolása, ilyen például a *Gaby – Egy igaz történet* (1987), *Szkafander és pillangó* (2007), *NoBody's Perfect* (2008), *A mindenség elmélete* (2014).

Szinte alig találkozunk olyan filmmel, ami negatív szerepben mutatná a fogyatékos embereket. Általában elesetteknek, gyámoltalannak láttatják és valljuk be, ez pozitív diszkrimináció, hisz miért ne lehetne egy mozgássérült is bűnöző. A *Tiszta szívvel* (2016) című magyar filmben mozgássérült bérnyílással, bűnözőkkel találkozhatunk. A történet folyamán persze már nem tűnnek rossz fiúknak a főhősök és a rendező el is éri célját, hogy elfeledkezzünk a mozgássérültségükről, a másságról és úgy tekintsünk rájuk, mint a többi emberre.

Napjainkban a mozgókép készítés során már elvárás, hogy megjelenjen valamilyen formában a másság, így szerencsére a fogyatékoság is jobban láthatóvá válik a különféle filmek és sorozatok által.

A divat világa

A művészet egyik megjelenési területe a divatszakma. Manapság szerencsére már nem csak a nullás méret jelenik meg a modellszakmában. A divat világa az elmúlt években sokat harcolt azért, hogy felhívja a szépség diverzitására a figyelmet. Persze korántsem kell rögtön piedesztálra emelni a divatszakmát, de a kezdeményezések megléte nem vitatható és remélhetőleg hatásuk is van, hogy így kétség nélkül bizonyosságot adjon a szépség különféle reprezentálásáról, legyen szó testi fogyatékoságról, túlsúlyról, bőrelváltozásokról stb.

Az *űr határok nélkül* című 2014-ben tartott moszkvai divathéten kifejezetten mozgássérült vagy testi fogyatékkal élők számára tervezett ruhákat mutattak be⁶.

⁶ <https://www.smh.com.au/world/space-without-borders-fashion-for-the-disabled-20140401-35v8l.html>

2015-ben februárjában a New York-i divathét kifutóján többek között kerekesszékes modellek léptek színpadra Carrie Hammer divattervező bemutatóján (4. ábra). Az FTL Moda Loving You elnevezésű show-t a Fondazione Vertical - egy olasz alapítvánnyal együttműködve tartották, amely a gerincvelő-sérülések gyógy módjának megtalálását célzó kutatásokat támogatja. A brit személyi edző, Jack Eyers lett az első amputált férfi modell, aki a New York-i divathét kifutóján végigsétált. A kifutón való megjelenése előtt így nyilatkozott: *"Az egész olyan szürreális érzés. Nem tudom elhinni, hogy ez tényleg megtörténik. Az első férfi amputált modellként megjelenni a New York-i divathét kifutóján csodálatos érzés - olyan nagy dolognak tűnik.....Azt akarom, hogy az emberek lássanak engem, és rájöjjenek, hogy több fogyatékkal élő modellnek kellene járnia a kifutón."* A show két héttel később tovább folytatódott a Milánói divathéten⁷.

Magyarországon 2016 októberében kerekesszékes és mozgássérült modellek vonultak fel a szintúgy a számukra tervezett ruhákban az Ability Fashion Divatshow-n. *„A bemutató szervezői azt vallják, hogy a divat mindenkié, kortól, alkattól és egészségi állapottól függetlenül. A Mozdulj! Közhasznú Egyesület célja az volt, hogy a bemutatón a hangsúly ne a betegségen és a fogyatékoságon, hanem a ruhákon, az ékszereken, és a sminken legyen”*⁸.

A Pro Infirmis, egy svájci jótékonyági szervezet, amely a fogyatékkal élők integrációjának elősegítésén dolgozik. A "Mert ki a tökéletes? Lépj közelebb" kampányuk célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a fogyatékkal élőkre. A zürichi Bahnhofstrassén a járókelők az egyik kirakatban a tökéletes próbababák között olyanokat pillanthattak meg, melyek gerincdeformitással, megrövidült végtaggal- vagy törékeny csontbetegséggel rendelkeztek. A figurák élő, fogyatékkal rendelkező személyekről lettek mintázva (4. ábra). Alain Gsponer rendező rövidfilmként örökítette meg a kampányt⁹. A zürichi kezdeményezés volt az ihletadója a 2015. decemberében a Fogyatékkal élők világnapja alkalmából rendezett „Velünk együtt kerek a világ” című akciónak, mely keretén belül Budapesten nyolc kirakatban láthattak a járókelők fogyatékoságot megjelenítő próbabákat.

⁷ <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-2955283/Disabled-models-catwalk-wheelchairs-New-York-Fashion-Week-promotes-diversity.html>

⁸ <https://rethy-fashion.com/ability-fashion-mozdulj-divat-show/>

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=E8umFV69fNg>

4. ábra Felső sor: New York-i divathét, FTL Moda Loving You show, 2015.
Alsó sor: Pro Infirmis: Because who is perfect? kampány, Zürich

Technológia és művészet

Viktoria Modesta egy bionikus pop-művész. A bal lábát amputálni kellett a jövőbeli egészsége érdekében. Megváltozott szépségét azonban ő modern köntösbe ültette. Elképzelése szerint a technológia és a művészet igenis járhatnak kéz a kézben. A miami székhelyű MONAD stúdióval és a LIM innovációs protézisekkel foglalkozó csapattal együttműködve divatos protéziseket alkotnak¹⁰. Modesta főszereplője volt egy művészfilmnek melyet a Rolls Royce számára készítettek, ahol egy futurisztikusnak ható, 3D nyomtatott tech-divatos, Tesla-tekerccsel ellátott protézist viselt¹¹. Modesta platformot teremtett a mainstream popkultúrában.

¹⁰ <https://futurism.com/a-bionic-pop-superstar-is-going-to-war-for-science>

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=gs0lpaSpOYw>

5. ábra Viktoria Modesta saját tervezésű protézisei

Elfogadás és a jövő generációja

Fontos, hogy a gyerekek egészen kicsi koruktól fogva legyenek tisztában a világ sokszínűségével. Mivel mással nem, ha a mesék és játékok által lehet még inkább megmutatni azt a világot számukra, amiben élnek. Ez a tanulmány a vizuálisan érzékeltetett fogyatékos test megjelenítését járja körbe, de – ha csak érintőlegesen is - meg kell említeni az irodalom művészetében fellelhető példákat, hisz a fantáziánk révén képi formát is öltönek a szavak. Hazánkban megjelent pár mesekönyv, mely a fogyatékoságot, a másságot ismerteti a gyermekek számára és így empátiára, elfogadásra, a világ sokszínűségére tanítják őket. Ilyen többek között a Bartos Erika: *Őrangyal – mesék az elfogadásról*, Nagy Boldizsár (szerk.): *Meseország Mindenkié* és a David McKee: *Elmer, a kockás elefánt* című könyv.

A játékok terén 2020-ban a Mattel cég egy kerekesszékes Barbie-t mutatott be. A pontos ábrázolás érdekében a játékgyártó orvostudományi szakemberekkel dolgozott együtt. 2022-ben jelentek meg a Barbie Fashionistas babák, melyek a sokféleséget hirdetik, alaktól, bőrszíntől, stílustól függetlenül. Játékaikkal a fogyatékoság képviselőit és a sokszínűség befogadására összpontosít a gyártó. Lisa McKnight, a Mattel EVP, Global Head of Barbie & Dolls Portfolio vezetője nyilatkozott a játékokról: „Mivel tudjuk, hogy a gyerekek kora gyermekkori tapasztalatai hozzájárulnak ahhoz, hogy miként látják a világot, elköteleztünk vagyunk amellett, hogy babáinkban a szépség és a divat többdimenziós szemléletét tükrözzük.”¹². Hallókészülékkel, lábprotézissel, vitiligóval rendelkező Barbie babákat is találhatunk a kollekcióban. A Mattel gyártón kívül szerencsére más cégeknél is megjelenik a játékpoliccon a fogyatékoság szemléltetése (6. ábra).

¹² <https://www.ameridisability.com/mattel-introduces-new-barbie-dolls-with-disabilities/>

6. ábra A fogyatékoság megjelenési formái a játék világában

Összegzés

Van egy mondás miszerint azok vagyunk, amit fogyasztunk. A művészetek és egyéb kezdeményezések révén olyan ingerekhez juthat a társadalom, melyek tudatosan vagy tudat alatt beépülnek a mindennapjainkba, a személyiségünkbe. Ha minél többet találkoznak az utcán sétálva vagy egy kiállításon fotográfiákat nézve, esetleg otthon a tv képernyőjét nézve fogyatékkal élőkkel, akkor sokkal szokványosabbá, elfogadottabbá válik sokszínű világunk. Napjainkban egyre több a „láttatva” lenni kezdeményezés nem csak a művészetekben, hanem a civil szféra felől is. A nagy népszerűségnek örvendő különböző streaming szolgáltatók észrevehetően beálltak a másság „láthatóvá” tételébe. Hogy szándékosan, vagy csak üzleti megfontolásból? Mondhatnánk, hogy mindegy, hisz a végeredmény mégis ugyanaz: a társadalom szembekerül sokszínűségével (már, aki bekapcsolja). Azt nem mondhatjuk, hogy nincs hova fejlődnie a világunknak a sokszínűségének megjelenítésében, de a pozitív példák talán optimista kilátások elé helyezi a jövőt ilyen szempontból.

Irodalomjegyzék

ABA, Gerhard: Lockruf Der Asymmetrie (Bird Call of Asymmetry). M. E. L Kunsthandel, 2008.

BRODY, Saul Nathaniel: Leprosy in Medieval Literature: The Disease of the Soul. Ithaca: Cornell University Press, 29., 1974.

COLLINS, Sophie: Infografika – Kahlo. Budapest, Bookline könyvek. 2019.

GEDDES, Anne: Until Now. Kansas City, Andrews McMeel Publishing, 2003.

HERNÁDI Ilona: A fogyatékos női testről alkotott kép(zet)ek. Fogyatékoság és Társadalom, I. évf. 2009. 1.sz.

TORRILHON, Tony-Michel: La pathologie chez Bruegel. Orvostörténeti Közlemények, 1973/69–70, 24.

Képek

¹ Id.Pieter Bruegel: Nyomorékok (1568, Musée du Louvre, Párizs)

² Id.Pieter Brueghel: Farsang és böjt harca (1559, Museum Kunsthistorisches, Bécs)

³https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OK_1973_069_070/?pg=16&layout=s
(Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

⁴ Frida Kahlo: Eltört gerincoszlop (1944, The Museum Dolores Olmedo Patiño, Mexikóváros)

⁵ <https://www.annedgeddes.com/galleries> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

⁶ <https://www.smh.com.au/world/space-without-borders-fashion-for-the-disabled-20140401-35v8l.html> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

⁷ <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-2955283/Disabled-models-catwalk-wheelchairs-New-York-Fashion-Week-promotes-diversity.html> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

⁸ <https://rethy-fashion.com/ability-fashion-mozdulj-divat-show/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=E8umFV69fNg> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

¹⁰ <https://futurism.com/a-bionic-pop-superstar-is-going-to-war-for-science> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=gs0lpaSpOYw> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

¹² <https://www.ameridisability.com/mattel-introduces-new-barbie-dolls-with-disabilities/>
(Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

Képek forrása:

1. ábra képeinek letöltési helye, ideje:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pieter_Bruegel_the_Elder_The_Cripples_-_WGA3518.jpg;

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pieter_Bruegel_d._%C3%84._066.jpg

(Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)

2. ábra képeinek letöltési helye, ideje: <https://tinyurl.hu/eV8m> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)
3. ábra képeinek letöltési helye, ideje: <https://www.annegeddes.com/galleries>; <https://www.mutualart.com/Artist/Gerhard-Aba/92679F871C42F57D> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)
4. ábra képeinek letöltési helye, ideje: <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-2955283/Disabled-models-catwalk-wheelchairs-New-York-Fashion-Week-promotes-diversity.html>; <https://thisisnotadvertising.wordpress.com/2013/12/06/jung-von-matt-for-pro-infirmis-who-is-perfect-anyway/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)
5. ábra képeinek letöltési helye, ideje: <https://tinyurl.hu/Nu9t>; (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)
6. ábra képeinek letöltési helye, ideje: <https://tinyurl.hu/AjcA>; (Utolsó letöltés dátuma: 2023.01.10.)